

Archivariorum historicorumque magistra

Dr. Rani Boobally

Archivarium historicorumque magistra

Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő
70. születésnapjára

SZERKESZTETTE

Kádár Zsófia
Lakatos Bálint
Zarnóczy Áron

Magyar Levéltárosok Egyesülete
Budapest, 2013

A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai 13.

A kötet az NKA támogatásával jelent meg.

A kötet kereskedelmi forgalomban nem kapható.

Az ünnepelt fényképét Várhelyi Klára (Róma) készítette.
A kötetben szereplő térképeket Nagy Béla (MTA BTK TTI) rajzolta.
A borító és a tördelés Abinéri Gábor munkája.

A borítón a közölt tanulmányokhoz tartozó képek részletei láthatók.

ISBN 978-963-87475-3-2

© A tanulmányok szerzői, 2013

Fotó © Várhelyi Klára, 2013

Szerkesztés © Kádár Zsófia, Lakatos Bálint, Zarnóczki Áron, 2013

Képmelléklet © a tanulmányok szerzői, 2013

Kiadja a Magyar Levéltárosok Egyesülete

www.leveltaros.hu

Felelős kiadó: Tyekvicska Árpád, elnök és Décsey Sándor, titkár

A nyomdai munkálatokat a Kódex Könyvgyártó Kft. végezte.

Felelős vezető: Marosi Attila

Minden jog fenntartva.

Printed in Hungary

Tartalom

Köszöntő (KENYERES ISTVÁN)	11
Tabula gratulatoria	15
Előszó (KÁDÁR ZSÓFIA, LAKATOS BÁLINT, ZARNÓCZKI ÁRON)	19
Rövidítésjegyzék	21
 I. TÖRTÉNETI FÖLDRAJZ, TÖRTÉNETI TOPOGRÁFIA, TÉRKÉPHASZNÁLAT	
BOLLÓK ÁDÁM: Magángondolatok temető, település és településtörté- net viszonyáról a 10–11. századi Kárpát-medencében	25
<i>Private Thoughts on the Relation between Cemetery, Settlement and Settlement History of Carpathian Basin in 10–11th centuries</i>	69
CSUKOVITS ENIKŐ: Magyarország helye Kelet-Európában. A <i>Descriptio Europae Orientalis</i> országleírásai	71
<i>The Place of Hungary in Eastern Europe. The Country Descriptions of the Descriptio Europae Orientalis</i>	82
TÓTH KRISZTINA: Tata és környéke településeinek történeti földrajza a 14. században	83
<i>Historical Topography of Tata and Its Region in the 14th Century</i>	101
LAKATOS BÁLINT: Lázár deák <i>Tabula Hungariae</i> -jának (1528) helyrajza és a késő középkori úthálózat	103
<i>Settlements on Lazarus' Tabula Hungariae (1528) and Late Medieval Road Network</i>	128

TRINGLI ISTVÁN: Oremus. Egy hegyaljai dűlőnév jelentése	129
<i>Oremus. Bezeichnung eines Flurnamens aus der Hegyalja Region</i>	142
TÓTH GERGELY: Meddig terjed Magyarország? Történelmi jogok és politikai realitások küzdelme Bél Mátyás <i>Notitiájában</i>	143
<i>What's the Extent of Hungary? Conflict of Historical Rights and Political Realities in Mátyás Bél's Notitia</i>	163
KULCSÁR KRISZTINA: Landgraf Ádám gondolatai a magyarországi utak javításáról	165
<i>Adam Landgrafs Gedanken über die Verbesserung der Post-Straßen und anderer Hauptweege im Königreich Ungarn</i>	188
REISZ T. CSABA: Külföldi mérnökök a magyarországi kataszteri felméréseknél	189
<i>Foreign Surveyors at the Cadastral Surveys in Hungary</i>	215
TÖRÖK ENIKŐ: Néhány kataszteri irattípus	217
<i>Einige Katastralunterlagen</i>	235
BERTÉNYI IVÁN: A Badacsony-hegy fontosabb helynevei a 20. században	237
<i>Wichtigere Ortsnamen des Berges Badacsony im 20. Jahrhundert</i>	242

II. FORRÁSKIADÁS ÉS TÖRTÉNELEM

BESSENYEI JÓZSEF: <i>Litterae ad Cameram exaratae</i> . A Magyar Kamarához intézett levelek, különös tekintettel a magyar nyelvűekre	245
<i>Litterae ad Cameram exaratae. An die Ungarische Kammer geschriebene Briefe mit besonderer Rücksicht auf Briefe in ungarischer Sprache</i>	255
TUSOR PÉTER: Pázmány pápai bullái és palliuma. (Adatok az esztergomi érseki szék 1616. évi római konzisztoriális betöltéséhez)	257
<i>Die päpstlichen Bullen und das Pallium von Péter Pázmány, Erzbischof zu Gran (1616)</i>	275

FAZEKAS ISTVÁN: Homonnai Drugeth III. György (1583–1620) familiárisainak jegyzéke 1622-ből. Adalék Tállyai Pál pályájához	277
<i>Die Liste der Familiaren von György III. Drugeth von Homonna (1583–1620) aus dem Jahre 1622. Ein Beitrag zur Laufbahn von Pál Tállyai, Übersetzer der Historiarum de rebus Ungaricis libri</i>	292
KÁDÁR ZSÓFIA: Dallos Miklós győri püspök életútja és végrendelete (1630)	293
<i>Life Career and Testament (1630) of Miklós Dallos Bishop of Győr</i>	327
KALMÁR JÁNOS: A horvát végvidékre vonatkozó tervezet az 1670-es évekből	329
<i>Ein das kroatische Grenzgebiet betreffender Vorschlag aus den 1670-er Jahren</i>	343
 III. TÖRTÉNELEM ÉS TÖRTÉNETI SEGÉDTUDOMÁNYOK	
NAGY BALÁZS: Luxemburgi IV. Károly önéletrajza: szövegtani és forráskritikai megközelítések	347
<i>Autobiography of Charles IV of Luxemburg: Textual and Source Critical Approaches</i>	357
E. KOVÁCS PÉTER: Zsigmond király itáliai itineráriuma (1412–1414 és 1431–1433)	359
<i>Itinerary of King Sigismund of Luxembourg in Italy (1412–1414 and 1431–1433)</i>	389
KÖRMENDI TAMÁS: Dalmácia címere a középkori magyar királyok heraldikai reprezentációjában	391
<i>The Coats of Arms of Dalmatia as a Part of the Heraldic Representation of the Hungarian Kings in the Middle Ages</i>	408
PÁLFFY GÉZA: Rendkívüli források a horvát nemzeti szimbólumok történetéhez. Horvátország zászlajának legkorábbi ábrázolásai a 16–17. századból	409
<i>Extraordinary Sources for the History of Croatian National Symbols. The Earliest Portrayals of the Flags of Croatia from the 16th and 17th Centuries</i>	432

DRASKÓCZY ISTVÁN: Henri Pirenne (1862–1935) magyarországi recepciója az 1894 és 1945 közötti időszakban	433
<i>Die Rezeption von Henri Pirenne in Ungarn zwischen 1894–1945</i>	451

IV. INTÉZMÉNY- ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNET

ZSOLDOS ATTILA: Üres honor	455
<i>Empty honor</i>	476
LACZLAVIK GYÖRGY: Várdai Pál esztergomi érsek egyházfői tevékenységének vázlata	479
<i>An Outline of the Activity of Pál Várdai, Archbishop of Esztergom</i>	500
SZÖGI LÁSZLÓ: Hanyatlás és átalakulás. A magyarországi peregrináció Mohácstól a 16. század végéig	501
<i>Decline and Change. Hungarian Peregrination from the Battle of Mohács to the End of the 16th Century</i>	520
MOLNÁR ANTAL: A horvát–szlavón rendiség és az oszmán Szlavónia	521
<i>The Croatian–Slavonian Estate System and Ottoman Slavonia</i>	538
DOMINKOVITS PÉTER: Szolgabírák és járásaik Sopron vármegyében, a 16/17. század fordulóján	541
<i>Stuhlrichter und ihre Bezirke im Komitat Sopron/Ödenburg zur Wende des 16./17. Jahrhundert</i>	564
KENYERES ISTVÁN: A félharmincad 1635–1638-ban	567
<i>Der Halbdreißigszoll, 1635–1638</i>	591
OBORNI TERÉZ – NAGY BÉLA: A hadviselés alól felmentett székely települések a 17. században	593
<i>Szekler Settlements Released from the Military Services in the 17th Century</i>	610

OROSS ANDRÁS: A magyarországi kamarák területi illetékessége a 17–18. század fordulóján	611
<i>Die für Ungarn zuständigen Kammern an der Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert</i>	628
MIHALIK BÉLA VILMOS: Egyházi adatok a Jászságról Heinrich von Kagineck német lovagrendi komtur 1703. évi vizitációs jelentésében	629
<i>Ecclesiastical Data about Jazygia in the Visitation Report of Heinrich von Kagineck, Landkomtur of the Teutonic Order in 1703</i>	644
GÉRA ELEONÓRA: Don Thomaso Raspassani, a vízivárosi „magyar” vikárius leleplezése	645
<i>Die Enthüllung von Don Thomaso Raspassani, dem „ungarischen” Vikar von Wasserstadt Ofen (Buda)</i>	671
TUZA CSILLA: A céhes intézmény kereteinek bomlása: az 1761-es cégrendelet előzményei	673
<i>Die Auflösung der Rahmen der Zunftinstitution: die Prämissen der Zunftregelung 1761</i>	688
BORSODI CSABA: A herceg Esterházy-hitbizomány kismartoni uradalmának tisztviselői, alkalmazottai, szolgái 1770–1780 között	689
<i>The Officials, Personnel and Servants of the Eistenstadt/Kismarton Estate of the Prince Esterházy Entail (1770–1780)</i>	704
Bak Borbála munkásságának bibliográfiája (1961–2013) (összeállította: LAKATOS BÁLINT)	707
MELLÉKLET (képmelléklet Dominkovits Péter, Körmendi Tamás, Pálffy Géza és Török Enikő tanulmányaihoz)	I–XVI

Rövidítésjegyzék*

Levéltári és kéziratári források

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
DL	Q szekció: Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár. – <i>Diplomatikai Levéltár. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa.</i> Szerk. Rácz György. Internetes kiadás (DL–DF 5.1), 2010.
DF	Q szekció: Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Fénygyűjtemény. – <i>Diplomatikai Fényképtár. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa.</i> Szerk. Rácz György. Internetes kiadás (DL–DF 5.1), 2010.
MTAKK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Budapest), Kézirattár
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár (Budapest), Kézirattár
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek (Wien), Handschriftensammlung
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv (Wien)
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv
HKA	Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv
HFU	Hoffinanz Ungarn

* A rövidítésjegyzékben azokat a levéltári és kéziratári forrásokat, szakirodalmi tételeket és intézményneveket tüntettük fel, amelyeket több szerző is használt. Ezért a lábjegyzetekben és a tanulmányok végi bibliográfiákban csak a rövidítésüket tüntetjük fel, feloldásuk itt található.

Szakirodalom

- BAK 1997a BAK Borbála: *Magyarország történeti topográfiája. A honfoglalástól 1950-ig*. Budapest, 1997 (História könyvtár. Monográfiák 9/1.).
- BAK 1997b BAK Borbála: A koronaórség fizetetlensége. Thurzó Szaniszló nádor 1624. évi Zágráb szabad királyi városhoz küldött levele. In: *Miscellanea fontium historiae Europiae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*. Szerk. KALMÁR János. Budapest, 1997, 89–106.
- CIH I–IV *Corpus juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás*. [I.] 1000–1526. évi törvényczikkek. [II.] 1526–1608. évi törvényczikkek. [III.] 1608–1657. évi törvényczikkek. [IV.] 1657–1740. évi törvényczikkek. Szerk. KOLOSVÁRI Sándor, ÓVÁRI Kelemen. Jegyz. NAGY Gyula, MÁRKUS Dezső. Budapest, 1899–1900.
- ENGEL 2002 ENGEL PÁL: *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről*. CD-ROM. Térinformatika: KOLLÁNYI László, SALLAY Ágnes. Budapest, 2002.
- ÚMÉL I–VI *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. I–VI. köt. Főszerk. MARKÓ László. Budapest, 2001–2007.

Intézmények

- ELTE BTK Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (Budapest)
- MTA BTK TTI Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete (Budapest)
- OSZK Országos Széchényi Könyvtár (Budapest)

MIHALIK BÉLA VILMOS

Egyházi adatok a Jászságról Heinrich von Kogeneck német lovagrendi komtur 1703. évi vizitációs jelentésében

1702. március 22-én I. Lipót rendeletével a Jászkunságot a Német Lovagrendnek adta el ötszázezer rajnai forintért. Két hónappal később, 1702. május 27-én a rendet be is iktatták új birtokába. A Jászkunság ezzel 43 esztendőre elvesztette kiváltságos állapotát, egészen az 1745. évi redempcióig.¹

Az új lovagrendi birtok egyik első felmérése a rend regionális tisztjének, Heinrich von Kogeneck komturnak a Jászkunságban tett útja alkalmával történt. Kogeneck vizitációs jelentése ma a bécsi lovagrendi levéltárban található, és eddig sem volt ismeretlen a kutatók előtt. A lovagrendi levéltár magyar vonatkozású anyagát elsőként a 20. század elején Illéssy János használta a jászkun kerületek eladásával, majd megváltásával foglalkozó tanulmányaiban.² Ugyanő két rövid közleményben foglalta össze a jelen tanulmány alapjául szolgáló Kogeneck-féle útleírást a karcagi *Nagy-Kunság* hetilapban.³ A jászkunsági társadalom kiemelkedő kutatója, Kiss József folytatta a feltáró és feldolgozó munkát, a bécsi archívum anyagát rendre felhasználta írásaiban.⁴

A levéltár magyar anyagáról az első ismertetést még az 1930-as évek második felében Berlász Jenő publikálta.⁵ A II. világháború azonban a német lovagrendi gyűjteményt sem kímélte, így 1945 után némileg módosult a levéltári rend. Erről 1986-ban Kaposvári Gyula adott leírást,⁶ majd Cseh Géza közölt legújabban egy részletesebb jegyzéket és levéltártörténetet.⁷

¹ Milleniumi emlékkönyv 2000, 70–72.

² ILLÉSSY 1900, ILLÉSSY 1905.

³ ILLÉSSY 1902.

⁴ KISS 1979.

⁵ BERLÁSZ 1937.

⁶ KAPOSVÁRI 1986.

⁷ CSEH 2003, CSEH 2004a.

Mindhárom levéltári ismertetés külön kiemelte Kageneck jelentéseit és naplóját a gyűjtemény értékesebb dokumentumai között. Itt most az 1703. évi vizitációról készült jelentést vizsgálom. Ezt természetesen kiegészíthetik majd a későbbi kutatás során a gyűjtemény magyar anyagában található további Kageneck-jelentések, levelek és a komtur naplója. A vizitáció azért is fontos forrás, mert két másik, hasonló forrással egybevetve pontos képet nyújt a török kiűzését követően, illetve a Rákóczi-szabadságharc és a szatmári béke után végbement társadalmi, gazdasági változásokról. Pentz kamarai prefektus 1699. évi összeírásának leíró része,⁸ valamint Kyau landkomtur 1714. évi vizitációja kiváló összevetési alapot nyújt a Kageneck-féle forrással.⁹ Arra már Cseh Géza is felhívta a figyelmet, hogy az egyes leírások kiegészítik egymást és összevetésükkel egyes tévedések is korrigálhatóak (Kyau például tévesen jegyezte fel a települések földrajzi távolságát).¹⁰ Berlász Jenő valóságos szociográfiáknak nevezte a vizitációs jelentéseket, külön kiemelve Kageneckét: *„Mindegyikről nagyszerű jelentések számolnak be: valóságos kis szociográfiák. A Kagenek-féle vizitációs-könyv pl. kerületről-kerületre és községről-községre haladva tárja eléink azok állapotának minden vonatkozását: beszél a lakók számáról, vallásáról, helyzetéről, a termőföldek mennyiségéről és minőségéről, továbbá a cenzusról, robotról, tizedről; feljegyzi a katonai kontribúciót, a beneficiumokért (malom, erdő, rét, szőlő stb.) fizetendő árendát; összeállítja a bírói jurisdictio (jus gladii, inquisitio, tortura) szabályait stb.”*¹¹

A most vizsgálat alá vont, német nyelven íródott Kageneck-féle vizitációs jelentés 34 folio terjedelmű.¹² Két nagyobb rész különíthető el benne: az első egy diárium, amely napról-napra tudósít a vizitáció állomásheleiről, a településeken tapasztaltakról. A második rész egy összefoglaló állapotjelentés (*status praesens*) külön-külön a három kerületről (Jászság, Nagy-kunság, Kiskunság). Ennek több pontja közül öt foglalkozik az egyházi berendezkedéssel: a terület vallása; a papság helyzete; templomok; a parókiák, plébániák, iskolák; a kegyúri jogok.¹³

⁸ CSEH 1995, CSEH 2002.

⁹ CSEH 2004b.

¹⁰ CSEH 2004b, 276.

¹¹ BERLÁSZ 1937, 78.

¹² DOZA U155/3. fol. 118–152.

¹³ Ezen kívül külön pontok foglalkoztak a földrajzi helyzettel, a mezőgazdasággal, a lakott falvakkal és pusztákkal, a jogszolgáltatással, az adóval és vámmal, a kisebb haszonvételekkel (erdő, halászat, vadászat), az uradalmi épületekkel és tisztviselőkkel, a tizeddel, sörfőzéssel, borméréssel, szőlővel, az éves vásárokkal, a folyóvizekkel, ménesekkel és a postával.

Jelen tanulmányban a Jászság településeinek egyházi vonatkozásait vizsgálom meg közelebbről. Néhány főbb kérdéskörre koncentráltam a vizitációs jelentésben: egyházigazgatási beosztás, templom és liturgikus felszerelés, papság és jövedelme, kegyúri jogok.

A jász településekről az állapotjelentésben Kagenéck összefoglalóan említi, hogy *„mindezen birtokok avagy falvak egyöntetűen katolikusok, kivéve Jászberényben, hol még mintegy 40 család a reformált valláshoz tartozik, illetve egy Kisér nevű falu, mely teljesen kálvinista”*.¹⁴ A jász települések annak ellenére is megőrizték a katolikus vallást, hogy a török hódoltság időszakában Jászberényben is egy markáns református kisebbség alakult ki. A Kagenéck által is jelzett két településen kívül a 17. században még református közösség volt Jászfényszarun is, amelynek templomára 1643-ban Nagykőrös mezővárosa 43 dénárt adott, azonban a század végére a gyülekezet elenyészett.¹⁵ Az, hogy a jász helységek megmaradtak katolikusnak, annak is köszönhető volt, hogy a jászberényi ferencesek a tizenöt éves háború időszakáig helyben maradtak,¹⁶ majd azután az egri püspökök igyekeztek a 17. század folyamán mindvégig egy-egy plébánosról – legalább Jászberényben – gondoskodni.¹⁷

Az egri püspökség jászsági igazgatása is összefüggésben volt a népesség felekezeti hovatartozásával. 1703-ban Kagenéck vizitációja idején a tizenegy helységből hétnek volt önálló plébániája. Jászdózsa és Jászmihálytelek a jászkiséri plébániához tartozott mint leányegyház, míg Jászládányt a jászalsószentgyörgyi plébános látta el. Négy évvel korábban, a Pentz-féle összeírás idején is hasonló volt a berendezkedés, változás csak Jászfelsőszentgyörgyön történt. Itt 1699-ben még nem volt plébános, hanem egy világi mester, hitszónok, vagyis licenciátus működött.¹⁸

Egyáltalán nem tagozódott be a katolikus struktúrába a református Jászkisér. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy ne történt volna rá kísérlet. Kagenéck is feljegyezte, hogy a kiséri református lelkész először nem mert vele találkozni. Ez amiatt volt, hogy még a lovagrend beiktatása előtt Sötér Ferenc jászkun kapitány segítségével a jászberényi káplánt, Zorger Jánost akarták beiktatni kiséri plébánosnak. Azonban – ahogy Kagenéck is megörökítette az eseményt – a kiséri asszonyok erővel ki-

¹⁴ DOZA U155/3. fol. 145r.

¹⁵ FÖLDVÁRY 1898, I. 196.

¹⁶ SZÁNTÓ 1974, 53–55.

¹⁷ MOLNÁR 2005, 66–73.

¹⁸ CSEH 1995, 223.

zavarták a plébánost a községből, és a lakosok a maguk akaratából hívtak be újra református lelkészt.¹⁹

A Rákóczi-szabadságharc időszakában a plébániahálózat tovább bővült: 1714-ben, Kyau landkomtur vizitációja idején már csak Mihálytelek és Jászladány volt leányegyház, míg ekkorra Jászdózsa is már önálló plébániai rangra emelkedett.²⁰ A következő évtizedekben a struktúra tovább bővült. Az 1746. évi egyházlátogatás alkalmával már minden településen működött plébános, kivéve a református Jászkisért.²¹

A templomok szerkezetéről is tudósítanak a leírások. Johann Christoph Pentz kamarai prefektus 1699-ben Jászfényszaru, Jászladány és Jászkisér esetében jegyezte fel, hogy a templom fából épült.²² Ezek közül Jászfényszaru fatemplomát 1703-ra felújították; Kageneck feljegyzi, hogy előző évben a lakosok költségén és munkájával alapjaitól kőből építették fel a sekrestyével együtt. A templomban két új és egy régebbi oltár, ezek mellett egy orgona is helyet kapott. Az építkezés összegét 5000 rajnai forintra taksálta a vizitátor.²³ A korábbi fényszarui fatemplomot – pontosabban annak fa építőanyagát – a szomszédos jászfelsőszentgyörgyiek vásárolták meg, és Kageneck vizitációja idején éppen a régi, Pentz által elhagyatott

¹⁹ DOZA U155/3. fol. 126r. A jászkiséri esethez: GULYÁS 1999, 148., Soós 1985, 375., VÁNDORFY 1895, 114–115. Gulyás Éva is megjegyezte írásában, hogy a jászkisériek körében mai napig élő népi emlékezet, hogy a plébánost valójában női ruhába öltözött férfiak üldözték ki a községből. Ezt egyébként az 1746. évi püspöki egyházlátogatás is feljegyezte: GULYÁS 1999, 148., 14. jegyz., MIHALIK 2012. Kageneck is említi név nélkül, hogy Zorger János 1703-ban már jászberényi plébános volt. Később egri nagyprépost lett: MNL HML XII-2/d/111. 1713. év. Jászkiséren 1769-ben alakult meg végül a plébánia, addig az ott élő kisszámú katolikus közösség a szomszédos Jászapáti fiúja volt: Soós 1985, 376.

²⁰ CSEH 2004, 269–271. Kyau jelentéséből is kitűnik, hogy a Német Lovagrend mint földesúr támogatta a plébániahálózat bővítését. Jászmihályteleknél a landkomtur feljegyezte, hogy ezért ők is Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg német lovagrendi nagymester segítségét kérték Kyaun keresztül önálló plébánia alapításához. Jászdózsa egyébként 1704-ben, tehát egy évvel Kageneck vizitációja után nyert plébániai rangot. Első plébánosa éppen a már említett Zorger János jászkiséri, majd jászberényi plébános, utóbb egri nagyprépost fivére, Zorger Gergely, a későbbi erdélyi püspök lett: Soós 1985, 363.

²¹ MIHALIK 2012.

²² CSEH 1995, 222., 227., 230.

²³ DOZA U155/3. fol. 119v–120r. Soós Imre plébániatörténeti munkájából tudjuk, hogy a templomot a régi kisebb kápolna szentélyére építették, új főhajóval, kántorkórussal és toronnyal: Soós 1985, 365.

templomként említett szentélyhez állították fel.²⁴ A jászladányi templomról Kageneck megjegyezte, hogy bár kizárólag fából van építve, de teljesen fel van szerelve és díszítve, és három oltára is van.²⁵

Jászsószentgyörgyön 1699-ben egy „nádból épült” házat használtak templomként.²⁶ Kageneck is feljegyezte, hogy még ezt a nádtetejű és nádfalból épített templomot használják, ám ekkor már folyt az új, már kőtemplom építésének előkészítése, amelyhez az építőanyagot hat magyar mérőföld távolból hozták.²⁷ A faragott köveket valójában már 1702-ben elkezdtek hordani a Heves megyei Demjénből, majd 1703 elején kötöttek szerződést a templom építésére kőművesekkel. Nem sokkal Kageneck vizitációját követően, 1703. június 3-án áldották meg az új templomot.²⁸

Mindenképpen említést érdemel a régió központjának számító Jászberény templomainak leírása is.²⁹ A jászberényi Nagyboldogasszony-plébániatemplom, bár a lovagrendi vizitátor szerint igen tekintélyes, nagy épület volt, nem bírta befogadni a város lakosságát, így a hívek közül a szentmisék idején sokan a templomkertbe szorultak. A templom egyik tornyában egy ütőóra volt, így ez harangtoronyként is szolgált. Talán ez a torony lehetett az 1685-ben Molnár Bálint ácsmester által emelt új huszártorony a templom nyugati homlokzatának csúcsán.³⁰ Volt egy másik kis fa harangtorony is, amelyben a nagyharang kapott helyet. A templomhoz egy két emeletre osztott kőtorony csak később, 1722-ben épült meg, amelynek harangját 1723-ban szentelték fel.³¹

A templomot kőfal vette körbe,³² de a templomudvar szűkössége miatt a temetések az udvar falán kívül zajlottak. A kőfaltól nem messze, majdnem a város közepén állt a Szent Lőrinc-kápolna, Kageneck látta a Szent

²⁴ DOZA U155/3. fol. 120r, CSEH 1995, 223. A korábbi fényszarui fatemplom épületfájának megvétele az is segíthette, hogy 1702-ben Telekessy István egri püspök megerősítette a község előjáróinak döntését, amely szerint a felsőszentgyörgyi malomból járó, a plébánost illető szombati vám felét három esztendőn át elkülönítik, amíg templomukat fel nem építik: Soós 1985, 364.

²⁵ DOZA U155/3. fol. 126r.

²⁶ CSEH 1995, 226.

²⁷ DOZA U155/3. fol. 125v.

²⁸ Soós 1985, 371.

²⁹ DOZA U155/3. fol. 119r., 124r–125r.

³⁰ Soós 1985, 357.

³¹ KOMÁROMY 1937, 65.

³² A templom körüli kőfalat már a török hódoltság idején, az oszmán hatalomtól külön erre szerzett engedéllyel 1663-ban is kijavították: Soós 1985, 357.

Lőrinc tiszteletére szentelt kis harangocskát is benne.³³ A plébániatemplom és a kápolnán kívül a Zagyva kanyarulata által a város félszigetet képező részén állt a jászberényi ferencesek kolostora. 1699-ben a kolostorban Pentz tudósítása szerint csak a gvárdián, egy ferences testvér és egy laikus élt. A templom teteje új volt, de még nem volt benne oltár, ezért a misét egy kis, újonnan felújított kápolnában tartották.³⁴ Kageneck látogatása idején már három szerzetes és egy laikus élt a kolostorban, melyről a komtur feljegyezte, hogy a török időben itt volt a jászberényi palánkvár.

Rendkívül érdekes és értékes Kageneck leírása a plébániatemplomban őrzött Lehel-kürtjéről.³⁵ Bár Lehel vezér és a kütről szóló legenda már a 14. században lejegyzésre került a Képes Krónikában, annak egyik első leírása épp Kagenecktől származik; a 18. századtól megszorodó leírások, vizsgálatok mind későbbiek.³⁶ A kürtöt a templom szentélyében őrizték, és Kageneck is feljegyezte róla, hogy a hagyomány a jászkunok harcias vezetőjének, Lehelnek tulajdonítja a kürtöt. Lehel a kivégzése előtt azt kérte a császártól, hogy még egyszer utoljára megfújhassa vadászkürtjét és azzal halálra sújtotta Konrád császárt, azt mondván, hogy előreküldi a pokolba, hogy ott őt szolgálja. A kürt díszítéséül szolgáló figurák, alakok egykor teljesen arannyal voltak bevonva, ám egy bizonyos török basa – pénzsóvárságát enyhítendő – kivésette azokat. A kürt pedig bekerült Jászberény címerébe is, egy kürtöt fújó ember alakjában, hogy megerősítse a hagyományt – jegyezte fel Kageneck.³⁷

³³ A Szt. Lőrinc-kápolnát 1698-ban építette a város, majd 1713-ban az 1709–1710. évi pestisjárvány után fogadalomból egy Rozália-kápolnát is emeltek még: Soós 1985, 357.

³⁴ CSEH 1995, 217. A ferencesek, bár a tizenöt éves háború időszakában elhagyták Jászberényt, vándorprédikátorokként állandó jelleggel részt vettek Gyöngyösről kiindulva a jászberényi hitéletben. 1694-ben tért vissza Hetényi Albert és Takács Lőrinc atya a városba. Ekkor a kolostor lakhatatlansága miatt valószínűleg az egyik hívőnél kaptak szállást. 1695-re a város segedelmével a régi kolostorhoz közel egy kis házat építhettek maguknak. Ezzel egyidőben felújították a régi Szt. László-kápolnát, ahol a templom elkészültéig végezték az istentiszteleteket. Ezután kezdtek hozzá a templom felújításához, amelynek egy részét 1698-ra már tetővel látták el. SZÁNTÓ 1974, 55., 61–63.

³⁵ DOZA U155/3. fol. 124v–125r.

³⁶ A Lehel-kürt korai irodalmára lásd BLÉNESSY 1937, 19–20. A lovagrend 1702. évi beiktatásakor is keletkezett egy rövid, egymondatos lejegyzés Sebastian Reteltől: „egy régi elefántcsont kürtött mutattak, mellyel Capitain Lech Konrád császárt agyonütötte volna”. SELMECZI 2003, 96. Selmeczi László említi és hosszabban idézi Kageneck leírását is, kiemelve annak jelentőségét.

³⁷ Jászberény címerében csak a kürt látható, a kürtöt fújó vitéz a Jász Kerület címerében, majd a mai napig Jász-Nagykun-Szolnok megye címerében található.

A vizitáció szinte majdnem minden jász település plébánosát jellemzi egy-egy mondattal, de név nélkül. Azonban más forrásokból azonosíthatóak, amelyek alapján Kagenneck értesülései helytállónak bizonyulnak. Jászfényszaru plébánosáról feljegyzi, hogy Bécsben a Pazmaneum növendékeként végezte el filozófiai és teológiai stúdiumait, és fényszarui működését megelőzően már két plébánián szolgált.³⁸ Hasonlóan Bécsben végzett a jászjákóhalmi plébános is, akit Kageneck egy egyenes, igaz emberként jellemzett. A Jákóhalmához tartozó két filiát, Jászdózsát és Jászmihálytelket is nagy szorgalommal látta el, lehetősége szerint felvirágoztatta őket. Egyházának jövedelmével beérte, noha maga mellett nagyon idős édesapját is el kellett látnia, ennek ellenére más gazdálkodást nem folytatott.³⁹ Szintén tanult, igyekvő, a hívekkel jó kapcsolatot ápoló papként jellemezték a jászapáti plébánost is, akit nem akadályozott működésében a plébániájához tartozó leányegyház ellátásának gondja.⁴⁰

Az árokszállási plébános már harminc esztendeje szolgált a településen, napi kétszer misézett, idős, kiérdemesült papnak írták.⁴¹ Ez csak részben adatolható, mivel Czétényi Miklós árokszállási plébános csak 1694-ben kezdte meg működését a községben, és szolgált egészen 1712-ig. Viszont az igaz, hogy elődje, Várkonyi Mátyás közel negyven évig, 1655–1694 között szolgált helyi plébánosként.⁴² Azonban Czétényi sem lehetett már fiatal, mivel 1669-ben mint jászói konventuális szerepelt a Csáky család egyik perében.⁴³ Czétényivel szemben a jászfelsőszentgyörgyi plébánosról viszont éppen azt említették, hogy nagyon fiatal, csupán a vizitáció előtt két évvel fejezte be tanulmányait. Ennek ellenére szorgalmas és

³⁸ DOZA U155/3. fol. 119v. Feltehetőleg Kiss Antaltól van szó, aki 1690–1695 között tanult a bécsi egyetemen, később egri őrkanonok, választott korcsulai püspök is lett. FAZEKAS 2003, nr. 817.

³⁹ DOZA U155/3. fol. 124r. Bognár András 1691–1693 között végezte a teológiát Bécsben, 1699-ben már Jászfákóhalmán szolgált, 33 évesnek írták. Később 1706-ban ecsédi plébános. FAZEKAS 2003, nr. 777.

⁴⁰ DOZA U155/3. fol. 125v. 1703-ban Váraszói Mátyás volt a jászapáti plébános, aki a hódoltság utáni első plébánosa volt a településnek. Ő kezdte el vezetni az anyakönyveket, új templomi felszerelésről gondoskodott, 1700-ban a hívek segítségével restauráltatta a templom két tornyát. 1704-ben pásztói plébános lett. VÁNDORFY 1895, 94., Soós 1985, 372.

⁴¹ DOZA U155/3. fol. 120v.

⁴² KISS 1996, 14–15.

⁴³ MNL HML XII-1/75. nr. 110. Ekkor már 1669 előtti időkről vall, amikor a Jászó melletti Somodiban volt plébános. Mivel az egri püspökök ekkoriban hol Jászón, hol Kassán tartották székhelyüket, és jászói prépostságot is viseltek, így kerülhetett a század végén Czétényi az egri egyházmegyei Jászárokszállásra.

jámbor papként jellemezték. Sőt – jegyezte fel a vizitátor – pár nappal a vizitáció előtt végzett egy asszonyon ördögűzést. Azt is kiemelték, hogy bár a plébánia nagyon rossz állapotú volt, mégis elégedettnek tűnt helyzetével, édesanyjával és egy hajadon lánytestvérével élt együtt.⁴⁴ Összesen tehát hét világi pap szolgált a jász településeken 1703-ban, mellettük Jászberényben a ferences kolostorban a gvárdián, két ferences szerzetes és egy laikus testvér élt.

A jákóhalmi plébános kapcsán már láthattuk, hogy Kageneck röviden jellemezte anyagi körülményeit, azaz, hogy az egyházi, plébániai jövedelmeken kívül más gazdálkodást nem folytatott. A diáriumot követő összegzésben a vizitátor bővebben is kitért a plébánosi jövedelmek kérdésére. Az egyik alapvető jövedelemforrás a párbér volt, ami évi egy vagy fél kila vegyesgabona-juttatást és 8 garast jelentett. Stóladíjra keresztelezés és esketés után egy cipó és egy jérce járt. Temetésre az egyszerű szertartásért ötven krajcárt, míg halotti prédikációval együtt egy tallért kaptak. Emellett járt még valamennyi a szántóföldekről és kaszálókról.⁴⁵

Több ponton összezseng a Kageneck-féle leírás az 1697. évi jászfény-szarui plébánosi konvencióval. A párbért a szolgáknak felerészben kellett megfizetni, így válik érthetővé Kageneck leírása a párbér egy vagy fél kilás megadásáról. Ráadásul a pénzt két részletben kellett megfizetni, a szokás szerint Szent György- és Szent Mihály-napra. A plébánossal kötött egyházközségi szerződés ezeken kívül még számos más tételt is felsorolt Jászfényszarun: őszi és tavaszi vetésből megadott mennyiség, egy hízlalt sertés, különféle mértékben só, túró, faggyú, vaj, hús, bor. Ezeket a természetbeni juttatásokat más munkajáradékok egészítették ki: favágás és -hordás, kaszálás, gyomlálás, szántás-vetés, őrlés, levélhordás. A stóladíjakban volt némi eltérés. A fény-szarui szerződés nem rendezte a keresztelezés után járó stóladíjat. Esketésre a szegényebb lakosoktól fél tallért, legfeljebb három máriást kérhettek, míg a módosabb gazdáktól hat máriást vagy két rajnai forintot.⁴⁶ Egyszerű temetésért 16 poltura (vagyis 8 garas), olvasó miséért fél rajnai forint, énekes miséért egy rajnai forint, prédikálásért egy tallér járt.⁴⁷ Bár a temetés jobban differenciált volt a fény-szarui

⁴⁴ DOZA U155/3. fol. 120r. Kiss László 1701-ben került Jászfelsőszentgyörgyre plébánosnak. Soós 1985, 364.

⁴⁵ DOZA U155/3. fol. 145v.

⁴⁶ Két rajnai forint ért egy tallért. A három máriás körülbelül éppen egy rajnai forintot ért.

⁴⁷ MNL OL Mikrofilmtár 21377. d. Jászfényszaru község közgyűlésének iratai, Közgyűlési jegyzőkönyvek I., pag. 1–2.

konvenció esetében, a stóladíj is nagyjából megfelelt a Kageneck által leírtaknak.

A plébánosok jövedelme érzékeny pont volt a helyi közösséggel való kapcsolatban, jól mutatja ezt Csomortány Imre jászapáti plébános és híveinek ellentéte. 1712-ből csak egy töredékes, Telekessy István egri püspök által megismert konvenció ismert, amely azonban feltehetőleg egybevágtott a jászfényszarui megállapodás tendenciáival.⁴⁸ 1720-ra azonban a plébános és a hívek között konfliktus tört ki, amely odáig fajult, hogy a plébános előbb el akarta hagyni szolgálati helyét, majd a lakosokat az egri szentszék elé idéztette. Az ügyben ráadásul némi jogi huzavona támadt a földbirtokos Német Lovagrend és az egri püspökség között, hogy kinek van bírói illetékessége az ügyben. Végül a lovagrend és a püspökség közös fellépésének hatására 1721 őszére új egyezés született az apáti lakosok és plébánosuk között. Szabályozták a párbért és a stóladíjakat, az ezen felül járó egyéb természetbeni és munkajáradékokat. Ezek nagyrészt egybevágóak a két évtizeddel korábbi fényszarui konvenció és a Kageneck-féle vizitációs jelentés adataival. A keresztelésért továbbra is egy cipó és egy jérce járt. Esketésért a szegényektől két, a tehetősebbektől négy máriás járt, a nemesek tetszésük szerint fizettek. A temetésért járó juttatások megmaradtak a korábbiak szerint, akár a helyi, akár máshonnan való plébános vagy szerzetes temetett engedéllyel. Egyedül akkor nem kapott a plébános semmit, ha az iskolamester temetett.⁴⁹

Az 1746. évi egyházlátogatás már az egész régióra nézve súlyos hiányosságokat tárt fel a javadalmakat illetően. Az 1745. évi megváltást követően, a kegyúri joggyakorlást visszanyerő községek ekkor már évek óta csökkentették, visszatartották a plébános és a plébániai alkalmazottak fizetését. A püspök ezért már 1745 őszén kemény hangú levélben figyelmeztette a jász városok gyűlését, hogy a plébániai javadalmak rendjének megváltoztatására csak a püspöknek van joga. Bár a jász gyűlés hajlott az engedelmességre, az 1746. évi vizitáció idején még mindig jelentős volt a hátralék.⁵⁰

A kegyúri jogok gyakorlása körül sem volt egyértelmű a helyzet. Kageneck a Jászságról írt összefoglaló állapotjelentésben leszögezte, hogy a *jus patronatus* a terület megvételekor az adománylevéllel együtt teljesen a lovagrend kapta meg. Megjegyzi, hogy addig egyébként a közösségek

⁴⁸ EÉL AV nr. 1260.

⁴⁹ EÉL AV nr. 1260.

⁵⁰ MIHALIK 2012, 135.

kezében volt, akik évente szerződtek újra a plébánossal, azonban ezt megtiltották számukra.⁵¹ Ugyanis II. Ulászló 1512. évi XII. törvénycikkének értelmében a jázsági kegyúri jogokat a jász kapitányok, rajtuk keresztül pedig a helyi közösségek gyakorolták.⁵² A Jázság és azzal együtt a kegyúri jogok eladása miatt már a beiktatáskor, 1702-ben tiltakozott Telekessy István egri püspök, mert a *jus patronatus* ilyen módon történő változása az egyházmegye érdekeit is sértette. Bár a Német Lovagrendi nagymester, Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg és az egri püspök között már ekkor megindult a tárgyalás, az csak közel két évtizedes tárgyalássorozatot követően vezetett eredményre. A helyzet addig feszült maradt, hiszen például Jászárokszálláson a lovagrendi tiszttartó lemondásra akarta bírni a helybéli plébánost, Czétényi Miklóst, és kegyúri jogával élve akart új plébánost behozni.⁵³ A kegyúri jogok körüli tárgyalások már Telekessy István püspök utódjának, Erdődy Gábor Antalnak az idejében, 1721-ben zárultak le. Ennek értelmében a püspök elfogadta a Német Lovagrend ajánlási jogát úgy, hogy a beiktatás joga viszont a püspöknél maradt. Azonban azt is fenntartotta, hogy a plébánosok fegyelmi ügyei, a jázsági szentszéki ügyek továbbra is az egri püspök elé tartoznak. A lovagrend ígéretet tett, hogy a rend birtokában lévő településeken a plébániákhoz és templomokhoz tartozó jogokat megőrzi és megvédi. A nagymester megígérte, hogy ő és utódai a plébánosi posztra arra alkalmas, példás erkölcsű, magyar nyelven tudó, a hívek épülésére szolgáló jelöltet ajánlanak, továbbá elfogadta, hogy mivel a rend nem tart fent szemináriumot, ezért az egyházmegyes püspök javaslatát veszi a jelölésnél tekintetbe. Ezzel egybevághva azt is elfogadta, hogy a plébánia esetleges megüresedésével a püspök vagy a püspöki helynök joga, hogy a plébánia élére adminisztrátorként egy megfelelő papot állítson ideiglenesen. A nagymester ugyancsak jóváhagyta a püspök bírói joghatóságát a jázsági plébánosok felett. A lovagrendi nagymesternek hat hónap állt rendelkezésére, hogy megfelelő jelöltet ajánljon beiktatásra az egri püspöknek. Szintén szabályozták, hogy ha a püspök valamely jász településről a plébánost áthelyezné, akkor a Német Lovagrendet erről értesíteni kell, hogy három hónapon belül az utódjelöltről javaslatot tehessen. A plébánosok végrendeletének ügyét is rendezték. Ha végrendelet hátrahagyásával halna meg a plébános, úgy a végrendeleti végrehajtót a püspök vagy helynöke küldheti ki, míg végrendelet nélküli

⁵¹ DOZA U155/3. fol. 146r.

⁵² KOC SIS 1994, 130.

⁵³ KISS 1996, 16., 20.

elhalálozás esetén a magyarországi szokás szerinti háromfelé osztás következett. A Német Lovagrend számára fenntartották a jogot, hogy a hagyatéki összeírás elkészítésénél a helyi képviselője jelen lehetett.⁵⁴

A Jászság 1702. évi eladatását követően az első legrészletesebb leírásunk a régió állapotáról Kageneck vizitációs jelentése. A törökellenes felszabadító háború időszakát követően a Jászság ismételt benépesülése, a korábbi és az új lakosok letelepedése lényegében 1697 körülre lezárult.⁵⁵ A meginduló konszolidációs folyamatban óriási szerep jutott a római katolikus egyháznak és helyi képviselőinek, a plébánosoknak. A templomok újjáépítése, új plébániák kialakítása, megfelelő plébánosok beiktatása, a közösségek megszervezése, vallásos társulatok alapítása mind-mind ebbe az irányba mutatnak. Ebből a helyi társadalom is nagymértékben kivette a részét, a templomépítésekben betöltött áldozatos szerepvállalás, a plébánosok fizetése mind ezt mutatják.⁵⁶ A folyamat ugyanis nem kizárólagosan egy felülről jövő folyamat volt, hanem a helyi kisközösségek is a katolikus megújulás aktív résztvevői, és nem egy esetben legfőbb szereplői voltak. A felsőbb hatóságok, a földesúr, az egyház, a kormányzat az irányokat szabta meg, de végül a lokális kereteket a felülről és alulról jövő kezdeményezések keveredése, egymásra való hatása vagy éppen ütközése hozta létre.

Az egri püspökség és a Német Lovagrend kegyúri vitái is értelmezhetők a közösségek igényeinek figyelembevétele és az annak való megfelelés irányából is. Erre utal, hogy a Német Lovagrend figyelembe vette a régió szokásait, körülményeit, ennek fényében tett ígéretet később arra, hogy a plébánosi posztra alkalmas, példás erkölcsű, magyar nyelven tudó, a hívek épülésére szolgáló személyt ajánlanak. Ha csak a Kageneck látogatása idején működő plébánosok során végigtekintünk, látható, hogy művelt, megfelelően képzett papság gondozta a jászsági híveket, és plébánosaik közül többen rendre az egri káptalan tagjai közé emelkedtek. A magyar nyelvű papok ajánlásának hangsúlyozása mutatja a térség etnikai-felekezeti viszonyainak ismeretéhez való alkalmazkodást is, amely egyébként az egri püspökség más területein is szembetűnő jelenség volt a későbbi egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján.⁵⁷

⁵⁴ DOZA U155/3. fol. 526r–528v.

⁵⁵ BENEDEK 1981, 103.

⁵⁶ Hasonló folyamatra és jelenségre hívja fel a figyelmet a pécsi egyházmegye kapcsán GÓZSY–VARGA 2009, 225–264.

⁵⁷ MIHALIK 2012, 132–133., 136.

A helyi konfliktusokba való belépésük, így például a papi jövedelmek körül folyó lokális ellentétekbe való beavatkozás is azt szolgálta, hogy mindkét fél számára megfelelő egyezés szülessen. A földesúr, a Német Lovagrend törődését azonban már maga a Kogeneck-féle vizitációs jelentés is mutatja, hiszen a gazdasági érdekekhez kapcsolódó pontok mellett mind a diárium, mind az állapotjelentés során is hangsúlyosan jelentkezett az egyházi viszonyok ismertetése. Bár a Német Lovagrend földesuraságával a jászok és kunok időlegesen elvesztették korábbi privilegizált helyzetüket, az egyházi újjászerveződés terén kölcsönös együttműködés és szerepvállalás is megfigyelhető.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

DOZA	Deutschordens Zentralarchiv (Wien)
EÉL, AV	Egri Érseki Levéltár (Eger), Archivum vetus
MNL HML	Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára (Eger)
MNL OL	

Szakirodalom

BENEDEK 1981	BENEDEK Gyula: Szolnok megye újjátelepülése a török hódoltság után. <i>Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv</i> (1981), 103–122.
BERLÁSZ 1937	BERLÁSZ Jenő: A Német Lovagrend bécsi levéltára. Az „Ungarn”-csoport. <i>Levéltári Közlemények</i> 15(1937), 74–83.
BLÉNESSY 1937	BLÉNESSY János: A Lehelkürt ismertetése és irodalma. <i>A Jászberényi Jászmúzeum Évkönyve</i> 1(1937), 16–29.
CSEH 1995	CSEH Géza: A Jászság leírása az 1699. évi Pentz-féle összeírásban. <i>Zounuk. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve</i> 10(1995), 213–232.
CSEH 2002	CSEH Géza: A Nagykunság leírása az 1699. évi Pentz-féle összeírásban. <i>Zounuk. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve</i> 17(2002), 195–220.
CSEH 2003	CSEH Géza: A Jászkunság történetének forrásai a Német Lovagrend Központi Levéltárában. <i>Zounuk. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve</i> 18(2003), 313–335.
CSEH 2004a	CSEH Géza: A Jászkunság történetének forrásai a Német Lovagrend Központi Levéltárában. <i>Lymbus</i> 2004, 235–248.
CSEH 2004b	CSEH Géza: Kyau lovagrendi landkomtur 1714. évi jelentése a Jászkunságról. <i>Zounuk. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve</i> 19(2004), 263–279.

- FÖLDVÁRY 1898 FÖLDVÁRY László: *Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez*. 1–2. rész. Budapest, 1898.
- GÓZSY–VARGA 2009 GÓZSY Zoltán – VARGA Szabolcs: A pécsi egyházmegye plébániahálózatának újjászervezése a 18. század első felében. In: *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon. Különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–1740)*. Szerk. GÓZSY Zoltán, VARGA Szabolcs, VÉRTESI Lázár. Pécs, 2009 (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 7.), 225–264.
- GULYÁS 1999 GULYÁS Éva: Felekezeti konfliktusok és kulturális különbségek a Jászkunságban a XVIII–XX. században. *Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 11(1999), 147–156.
- ILLÉSSY 1900 ILLÉSSY János: A jászkun kerületek visszaállítása 1745-ben. *Századok* 34(1900), 247–249.
- ILLÉSSY 1902 ILLÉSSY János: Kageneck utinaplója a Jászkunságról 1703-ban. *Nagy-Kunság* 27(1902), 31. sz., 1902. augusztus 3., 1–2., 32. sz., 1902. augusztus 10., 1–3.
- ILLÉSSY 1905 ILLÉSSY János: A Jász-kunság eladása a német lovagrendnek. *Századok* 39(1905), 25–38., 139–157.
- KAPOSVÁRI 1986 KAPOSVÁRI Gyula: A német lovagrend jászkun vonatkozású levéltári fondjai. *Zounuk. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve* 1(1986), 257–277.
- KISS 1979 KISS József: *A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején (1702–1731)*. Budapest, 1979.
- KISS 1996 KISS József: *Jászárokszállás és barokk temploma a 18. században*. Jászárokszállás, 1996.
- KOCSIS 1994 KOCSIS Gyula: A jászsági kiváltságok tartalmának változása a török hódoltság alatt. A központi irányítás és a helyi érdek együttműködésének egy példája. In: *Parasztkultúra, populáris kultúra és a központi irányítás*. Szerk. KISBÁN Eszter. Budapest, 1994, 129–137.

- KOMÁROMY 1937 KOMÁROMY János: A jászberényi Nagyboldogasszony-főtemplom építéstörténete 1805-ig. *A Jászberényi Jászmúzeum Évkönyve* 1(1937), 60–74.
- MIHALIK 2012 Parish Priests and Communities in the Diocese of Eger in the mid-18th century. *Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts* 26(2012), 127–141.
- Milleniumi emlékkönyv 2000 *Milleniumi emlékkönyv. Válogatás Jász-Nagykun-Szolnok megye írásos emlékeiből.* Szerk. ZÁDORNÉ ZSOLDOS Mária. Szolnok, 2000.
- MOLNÁR 2005 MOLNÁR Antal: *Mezőváros és katolicizmus. Katolikus egyház az egri püspökség hódoltsági területein a 17. században.* Budapest, 2005 (METEM könyvek 49.).
- SELMECZI 2003 SELMECZI László: A „jászkürt”. *Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 13(2003), 95–110.
- Soós 1985 Soós Imre: *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése.* Budapest, 1985 (Az egri főegyházmegye schematizmusa II.).
- VÁNDORFY 1895 VÁNDORFY János: *Jász-Apáthi város egyházának multja és jelene.* Eger, 1895.

Ecclesiastical Data about Jazygia in the Visitation Report of Heinrich von Kageneck, Landkomtur of the Teutonic Order in 1703

This essay is based on the Visitation Report of Heinrich von Kageneck held in the Central Archive of the Teutonic Order in Vienna. In 1702, the Order bought the territory of Jazygia and Cumania in Central Hungary, which was privileged since the Middle Ages. During the sixteenth and seventeenth centuries the territories were under Ottoman rule. After the reoccupation of the area in 1685–1687, the Jazygia and Cumania were treated as newly acquired territories by the Habsburg court, and were sold to the Teutonic Order. Heinrich von Kageneck, an official of the Order visited Jazygia and Cumania in 1703 and prepared a detailed report about it. The essay examines the ecclesiastical state of Jazygia, which was mostly Catholic. The report of Kageneck gives an overview on the churches, the parish priests, the ecclesiastical administration and the income of the priests. I also present the contemporary conflicts concerning this territory. The communities tried to hold back the payments for the Order. This problem emerged again in the 1740's. Another conflict was between the Teutonic Order and the Bishops of Eger around patron rights. But despite all the disputes, the Catholic Church have gone through a great progress in the first half of the eighteenth century, and the Kageneck-report shows the very first results of the development.